

הרב משה הילמאן

מח"ס "עומק הכבוד" על כיבוד או"א
רב ור"מ בפלעטבוש נ"י

טעה והפטיר בהפטרות אחרת אם עליו לחזור ולברך

מפטירין מעין הפרשה ופעמים לא

מפטירין בשבת בנביא מענין הפרשיות שקראו בתורה, כדאימת בפסיקתא המובא בטור אורח חיים (סימן תכ"ח), וכן נפסק להלכה בשו"ע או"ח (סימן רפ"ד סעיף א') "מפטירין בנביא מענינה של פרשה". ויש לעיין בטעמא דמילתא, דלמה הצריכו להפטיר בנביא דוקא "מעין הפרשה" שקרא בתורה, יותר משאר דברי הנביא. דלכאורה, העיקר הוא להפטיר בנביאים, ומאי נפקותא בדבר באיזה ענין מפטירין.

ועוד יש לדקדק, דאם הצריכו לקרות מעין הפרשה, או"כ למה אין נוהגין כן בכל פעם. כדמציינן בפסיקתא (מובא בטור או"ח סימן תכ"ח) שמפרשת בראשית ואילך עד י"ז בתמוז מפטירין מענין הפרשיות, ומשם ואילך לפי הזמן ולפי המאורע, דהיינו תלתא דפורענותא, ושבע דנחמתא, ותרתי דתיובתא. וכ"כ התוס' דמסכת מגילה (לא, ב) ד"ה ראש חדש אב שחל להיות בשבת, וז"ל "לפי שאנו נוהגין על פי הפסיקתא לומר ג' דפורענותא קודם תשעה באב וכו', ובתרי תשעה באב שב דנחמתא ותרתי דתיובתא וכו' עכ"ל, וכן נפסק בשו"ע (סימן תכ"ח סעיף ח'). ועוד כמה פעמים בשנה שמפטירין שלא מעין הפרשה. וצ"ע דלמה נוהגין כן, הלא עלינו להפטיר מעין הפרשה.

הרמ"א כ' בהלכות ראש חודש (סימן תכ"ח סעיף ח') שבשבת אחר החתונה נוהגין להפטיר שוש אשיש. ומקור לדבריו, הם בדברי הראשונים באור זרוע (ח"ב הלכות קריאת ארבע פרשיות ומועדים סימן שצ"ד) ובמרדכי (מסכת מגילה פרק בני העיר רמו תת"א). ויש לתמוה על זה, דהלא חז"ל לא קבעו לנו איזה הפטרה

יש לשאול, המפטיר שטעה וקרא בנביא של פרשה אחרת, וכבר גמר הברכות של אחר הפטרה, אם עליו לחזור לברך ולקרות הפטרת פרשת השבוע מחדש. מי אמרינן דבדיעבד יצא אף בהפטרות פרשה אחרת, ואין עליו לחזור ולקרות בברכה, או דילמא כיון שהיא של פרשה אחרת אף בדיעבד לא יצא.

הנה בדבר זה ישנם חילוקי דעות. הגאון ר' שלמה קלוגר מבראד ז"ל הן בשאלה זו וכו' בספרו שו"ת שנות חיים (בקונטרס שו"ת סת"ם הל' קה"ת סי' י'), וז"ל נסתפקתי באחד שעלה למפטיר וקרא הפטרה של פרשה אחרת שאינה שייכת כלל לאותה פרשה, וכבר גמר כל ברכותיו, ואח"כ נודע שטעה אם חייב לחזור ולברך או לא. והנה לדעתי נראה הדבר ברור שחייב לחזור ולברך וכו', עכ"ל, ועיי"ש.

אמנם ראיתי בספר טהרת המים (ליוורנו תרס"ט) להג"ר אברהם ב"ר נחמן הכהן ז"ל מסאלוניקי (בקונ' שירי טהרה מע' ה' אות י' עמ' נ"א) שכתב דאם טעה בהפטרות וקרא בהפטרות פרשה אחרת אין צריך לחזור ולברך. וזה"ל: מפטיר שטעה ולא קרא הפטרת השבוע אלא הפטרה אחרת, ואחר שהתחיל הברכות שאחריה נזכר, נלע"ד דבכה"ג חשיב דיעבד, ובדיעבד ודאי דיצא עכ"ל, ועיי"ש.

הרי לך דעות החולקות בדבר הזה, וכן עוד שאר פוסקים אחרונים שנחלקו בדבר, וכדי לבאר ענין זה, עלינו לעיין בהמקורות ולבאר למה צריכין לקרות הפטרה בכלל, ומעין הפרשה בפרט, ואז אולי חפץ ד' יצליח בידינו לידע איזה דרך לשכון אור, וזה החלי בס"ד:

(כב, א) דאם בני ישראל היו צדיקים ולא חטאו, לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד. והגמרא הוא לכאורה תמוה, שבשביל שהם צדיקים ולא חטאו, "יפסידו" ויקבלו רק חמשה חומשי תורה וספר יהושע, ולא יזכו לקבל שאר ספרי הנביאים וספרי הכתובים.

והנה הגאון ר' נפתלי צבי יהודא ברלין ז"ל אב"ד ור"מ דוואלאזין מבאר (שאלות דרא"ג, קדמת העמק, בקש קהלת ס"ה) דיש ב' תכליות בספרי הנביאים והכתובים. א. לעורר בני ישראל שישובו ממעשיהם הרעים (וכן מבואר שם בדברי הר"ן ד"ה לא נתן). ב. ללמד מוסרי התורה, מדות טובות, והנהגות וישרות. ולכן, לולא חטאו לא היוצרכו לכל הכ"ד ספרים, שלא היו צריכין לתוכחת הנביאים לעוררם לתשובה, וגם מדות והנהגות טובות היו למדים בלי ספרי הנביאים וכתובים, שהכל מרומז בתורה, כשאחז"ל במס' תענית (ט, א) "דליכא מידי דלא רמיזא באורייתא". זאת אומרת, שאם לא חטאו לא נצרכו לשאר ספרי נביאים וספרי הכתובים.

אמנם מאחר שחטאו, קבלו כל ספרי נביאים וכתובים, שכבר היוצרכו לתוכחת הנביאים לעוררם לתשובה. ומה גם שעל ידי החטאים נסתמו עיניהם, וטחו עיניהם מלראות היכן רמיזא "כל מידי" באורייתא, ועל כן היוצרכו לספרי הנביאים וכתובים להורות להם דרך הטובה והישרה.

ועל פי יסוד זה יוצא, דהפטרה תכליתא לעורר קיום התורה, ולהורות לנו הנהגות טובות, שכן הוא מהותם של ספרי הנביאים. ועל כן מאחר שכל מהותם של הנביאים הי' לעורר את בני"י שיקיימו את התורה, תיקנו חז"ל להפטיר בנביאים.

דברי האבודרהם הוא רק הסיבה ולא המעם

ומה שהאבודרהם (שחריית של שבת) הוצי' אבן ישראל ע"פ כת"י) כתב טעם לדבר שמפטירין

להפטיר בכל שבת ושבת, רק העיקר שיהא מענין המדובר בפרשה, וא"כ צ"ב, דלמה מפטירין אז שוש אשיש, הלא אינו מענין הפרשה.

וכן יש לדקדק גם בדברי הרמב"ן שכתב (בספר תורת האדם, שער האבל, ענין שבתות וימים טובים, ד"ה ואין אומרים, דף רל"ה הוצ' שעוועל) בשם תשובות רב סעדיה גאון ז"ל, שבוע שמת בו חכם, דוחין הפטרת השבוע דשבת, ומפטירין "גלה כבוד מישראל" (שמואל א' פרק ד' פסוק כ"א) המדבר מענין "פטירת גדולי ישראל", דהיינו מיתת עלי הכהן ושני בניו. וכן הובא גם בהלכות הרי"ף גיאת (הלכות אבל עמוד רנ"ב). ויש לתמוה דמאחר שעלינו להפטיר מענין הפרשה, א"כ איך משנין להפטיר "גלה כבוד מישראל", שאינה מענינה של הפרשה.

וכדי לבאר כל הנ"ל עלינו לדעת למה תיקנו חז"ל בכלל להפטיר בנביא.

מטרת חכמים בתקנת הפטרה

והנה טעמא דמילתא למה תיקנו הפטרה בכלל. דהנה, הבורא יתברך שמו ברוב רחמיו, מצפה לתשובת עמו בית ישראל ולשיפור מעשיהם, כמו שכתוב בספר הושע (פרק י"ד פסוק ב') "שובה ישראל עד ה' אלקיך כי כשלת בעונך". ולכן שלח לנו את נביאיו, נביאי אמת וצדק, כדי להוכיח אותנו, כמו שכתוב (ירמיהו פרק ז', כ"א-כ"ו) כה אמר ה' וגו', למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ מצרים עד היום הזה, ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים וגו', ולוא שמעו אלי וגו'. ודברי הנביאים שהוצרכו לדורות נכתבו, והם "ספרי הנביאים". וזהו דאמרינן בגמרא דמגילה (יד, א) "נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה". פירש"י נבואה שהוצרכה לדורות - "ללמוד תשובה או הוראה" עכ"ל. הרי מבואר כאן שתכלית ספרי הנביאים, לעורר את כלל ישראל שישובו מדרכיהם הרעים, ולהורות להם דרכים טובים וישרים.

ועל פי זה, יש להבין גמרא במס' נדרים

בנביאים "לפי שגזרו שמד על ישראל שלא יקראו בתורה". נראה, שאין כונתו לומר שהטעם שמפטירין הוא מפני שגזרו שמד, אלא "שסיבת השתלשלות" היה מחמת גזירת השמד. כלומר, שמחמת שגזרו עלינו שלא לקרות בתורה וקראו הפטרה, מזה "נסתבב הדבר לדורות", אך הוא רק "הסיבה" בלבד, ולא הטעם, וכן משמע מספר התשבי (להגיד) אליהו בחור ז"ל שורש פטר) עיי"ש.

ועל כן חז"ל לא הזכירו חז"ל שהיתה גזירה שלא לקרות בתורה, וכמו כן הראשונים לא כתבו מזה, מפני שזה רק "הסיבה" שממנה "נסתבבה התקנה" הזאת, וחז"ל וראשונים אין דרכם לכתוב סיבה, אך האבודרהם שדרכו לכתוב אף טעמי המנהגים, וכמ"ש בהקדמה לספרו "וגם אביא טעם למנהגות אשר הנהיגו הראשונים וכו'". ולכן הוא הולך על פי דרכו, ומביא אף הסיבה לתקנת חז"ל. דלו יהא, שענין הגזירה הנזכרת באבודרהם היתה הטעם ולא הסיבה להדבר, אז היו רבותינו הראשונים מזכירים זאת בדבריהם, ומדשתקו כולם מזה, שמע מינה כנז"ל, שהגזירה היתה רק הסיבה בלבד ולא עיקר הטעם, ולכן הם לא ראו לנחיצות להזכיר מזה כלל.

ביאור: למה אין מפטירין תמיד "מעין הפרשה"

והנה הטעם לקריאת התורה בציבור, דעל ידי שישמע העם את פקודי ד' ומצותיו הכתובים בתורה יתעורר לבם לחזק ולקיים את מצותיה, ולעשות ככל הכתוב בה. וכמו שכתב האור זרוע (ח"ב - הלכות שבת סימן מ"ה) דתכלית של קריאת התורה להשמיע לעם מצות וחוקים, עכתי"ד. ולמען חיזוק יתדות עמודי התורה, תיקנו חז"ל להפטיר בדברי הנביאים שהם מעין הפרשה, שעל ידי זה יתחברו דברי תורת משה ודברי הנביאים יחד, וחיבור זה יביא תועלת לקיום מצות התורה.

ועל כן מה שמצינו שהרבה פעמים אין מפטירין מעין הפרשה, זו מחמת שכל תכלית

ומעתה ניחא דברי הרמב"ן בתורת האדם הנ"ל, דהיות שהפסוקים המדברים מענין פטירת גדולים יעוררו את העם לתשובה ביותר, לכן עדיף לדחות הפטרת פ' השבוע, ולהפטיר תחתיה בפרשה הזאת של "גלה כבוד מישראל".

ומה שמשנים את סדר הפטרות בשבת שבע ברכות, זה מחמת, דעל שמחת חתן וכלה מביאים קרבן תודה, וכמ"ש הרבינו בחיי (פ' צו פרק ו' פסוק ב'), וענינו של קרבן תודה הוא, שאדם מביא זבח, להראות הכנעתו לפניו יתברך על כל הטוב אשר הטיב עמו לשעבר. ולכן הוא משפיל את עצמו לפניו, ומקבל עליו לעבוד הקב"ה בכל כוחו. ועל כן שבת שיש שם חתן שנשא אשה, מפטירין הפטרה מיוחדת בענין החתונה המביאה לידי התעוררות, כי מטרת דברי הנביאים הם לשיפור המעשים, ועי"ז גם הציבור מתעוררים. דשמחת חתונה מעוררת החזקה טובה והכנעה ושפלות לעבודתו ית"ש ולשוב מדרכיהם הרעים, ועל כן משנין מפ' השבוע.

היוצא מדברים האלו:

אחרי כל הקדמות הנ"ל יוצא, דשינוי מעין הפרשה אינו מעכב, דלו היה מעכב, אז לא הי' דוחין הפטרת השבוע בשבת שבע ברכות, אף שיש איזה תועלת בהשינוי. דבשלמא תלתא דפורענותא, ושבע דנחמתא, ותרתי דתיובתא שדוחין הפטרתא דשבוע, משום דהוי מעין המאורע לכלל ישראל כולה, אלא חתן שהוא

שהפטרות פרשה אחרת אין בה כל כך תועלת רבה כמו בהפטרות פרשה זו, אשר תועלתה יותר מרובה וכמו שאמרנו למעלה, עכ"ז עדיין יש בה די תועלת, עד שאם טעה והחליף הפטרות פרשה בפרשה אחרת, די לנו תועלתה המעוטה של הפטרות פרשה אחרת, כדי לפטור אותו לבל יתחייב לחזור ולברך ולהפטיר מחדש. דבכל דברי הנביאים יש תועלת, וכמ"ש הנצי"ב בספרו על השאלות (קדמת העמק, בקש קהלת סי' ב') שכל דברי תורה נביאים וכתובים באים ללמד את ישראל חכמה ודעת, ואין לך פסוק שאין מרומז בו איזה סוד, או דבר מוסר, רק לעינינו הכהות נראים כדברי סיפורים, עכת"ד. ומקורו בוהר רות הנדפס בס' ילקוט הרועים (דפוס ווארשא, עמוד 246) דאיתא שם, דכל התורה ונביאים וכתובים ומגילות יש בהם סודות וכו' עכת"ד. נמצא לפי"ז דאף אם הפטיר שלא מעין הפרשה עדיין יש בהפטרות תועלת הרבים, ושפיר אינו צריך לחזור ולברך פעם שנית.

הנה אין אני כדאי והגון לבוא בסוד חכמים, ולחלוק ח"ו על גדולי הפוסקים, אשר אין אני מגיע אפילו לקרסוליהם. אמנם הלא מצויין ועומדים אנו להגות בתורה יומם ולילה, וללמוד אני צריך. ובכן עלי לשאול ולהקשות בדבר הזה, וליישב ולבאר עד שידי, יד כהה מגעת, ולהביע דעת כמו שחנני ד', אחרי יגיעה ועמל רב בתורתו יתברך, והבוחר יבחר.

שוב מצאתי בפירושו של הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א למסכת ספר תורה (פ"ב ה"ה עמ' כ"ד סוד"ה מניחין) שהביא את הראי' שלנו וסובר כדברינו, דאם הפטיר בפרשה אחרת אינו מעכב. שכתב שם וזה"ל: בהפטרות אין בכלל חיוב היכן לקרות, והמנהג לקרות מענין הפרשה או מענינא דיומא, ואם יש חתן קורין בענין חתן כמ"ש בשו"ע וכו'. ונראה דאין מעכב גם אם קרא ההפטרות ממקום שאין שייך כלל, לא לפרשה, ולא לענין היום וכו' עכ"ל. וברוך שכינותי לדעתו. ושמעתי שכן הורה להלכה ולמעשה.

רק מאורע פרטי, של דיבור אחד בלבד, שהחתן מתפלל עמהם, למה יהא דוחה הפטרות דשבוע. ומדדוחה שמע מינה, שאין שינוי הפטרה מעכב, ואשר על כן אם ברך וטעה בקריאת הפטרה, והפטיר בפרשה אחרת, בדיעבד יצא, ואין צריך לחזור ולברך ולקרוא מחדש.

במה דברים אמורים שאין צריך לחזור ולברך, זה רק בברכה הראשונה. אמנם לגבי ברכות האחרונות אם עדיין לא ברך את הברכות, אז יחזור ויקרא מחדש ויברך אח"כ. ואם כבר ברך, אז יקרא הפטרה של השבוע, בלי ברכות. דלכתחלה על הציבור לקרות פרשת השבוע, ואף כי בדיעבד יצא גם בקריאת פרשה אחרת, אמנם בקריאת הפטרת השבוע יותר טוב, שהיא מעין הפרשה, ולכן תועלתה מרובה משל פרשה אחרת. כדמשמע בספר שערי אפרים (שער ח' אות צ"ב) דכתב כן במי שטעה בשבת של הד' פרשיות ולא הפטיר בנביא בהפטרה שהוקבע לשבתות האלו, כי אם בהפטרות פ' השבוע הרגילה, שאם עדיין לא ברך ברכות אחרונות, אז יקרא הפטרת דד' פרשיות בלי ברכה ראשונה, ואם כבר ברך ברכות אחרונות יחזור ויקרא הפטרת ד' פרשיות בלי ברכות, עכת"ד. וכ"כ המשנה ברורה (סימן תרפ"ה סק"ב). הרי דאע"ג דמיירי שם שטעה בהפטרות של הד' פרשיות וקרא בפרשיות השבוע, שעכ"פ קרא מעין הפרשה, ועם כל זאת פסק, דצריך לחזור ולקרוא, כ"ש כאן שלא קרא מעין הפרשה כלל שצריך לחזור ולקרוא.

ואל תקשה דהא תינח לגבי שבת שיש בה שבע ברכות, או שמת בה חכם, שמדחין הפטרות הפרשה מחמת התועלת היוצא ע"י הפטרות, אמנם בטועה בעלמא, שטעה והחליף פרשת הפטרה של שבוע זו בחברתא, אשר טעותו לכאורה אינו מביא לשום תועלת, הרי הי' מקום לומר שיחזור ויקרא מחדש עם ברכותיה.

דעל זה יש להשיב, שלא כן הדבר, דאף